

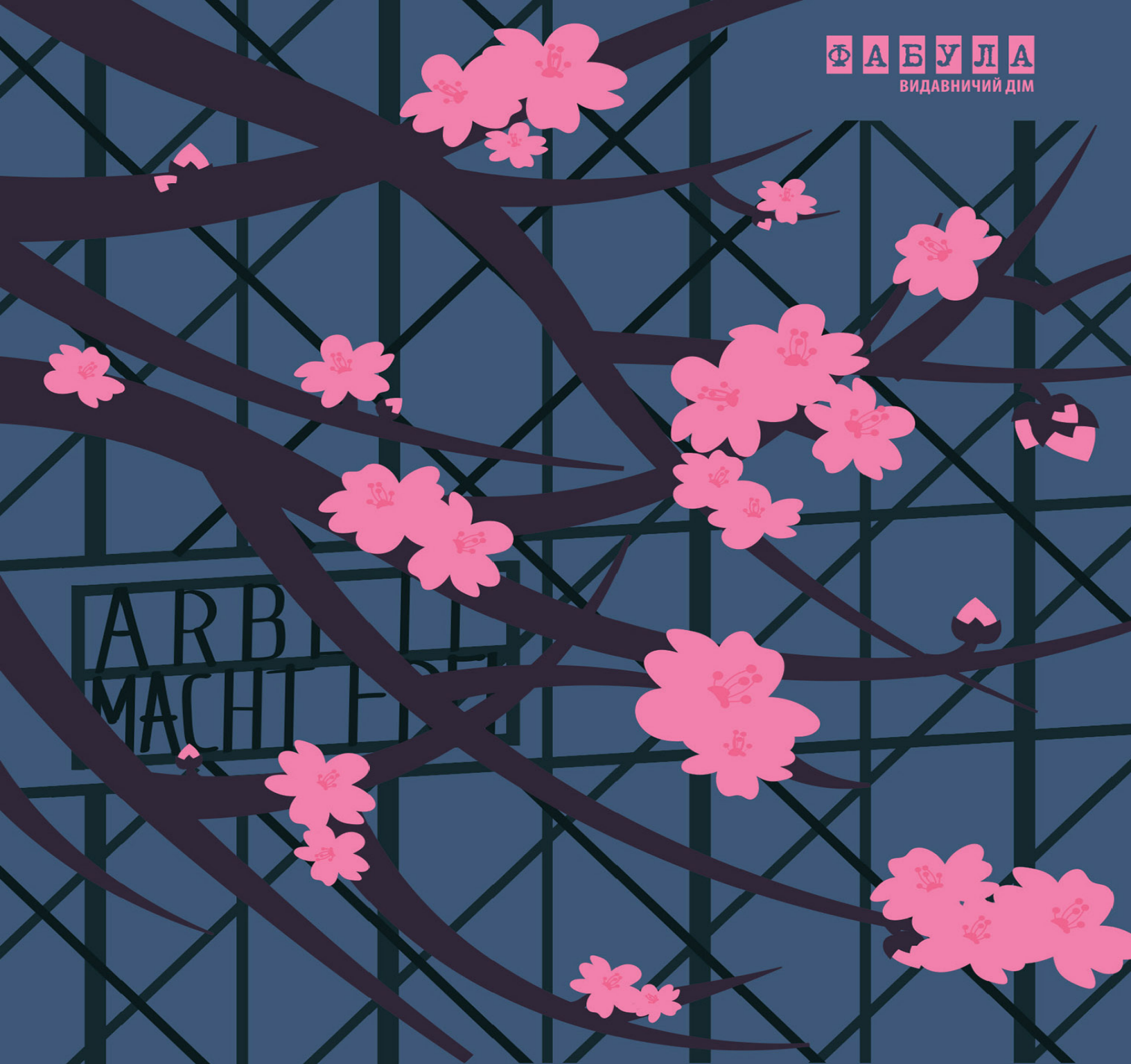
Сливе дерево

КУПИТИ

Дебютний роман американської письменниці, який перекла дено вісьмома мовами і тільки в США опубліковано накладом понад мільйон примірників.

Сімнадцятирічна німецька дівчина Крістін за часів Другої світової війни щосили намагається вижити в жорстоких обставинах, подолати голод, холод, уникнути смерті від бомбардувань союзної авіації та ув'язнення до табору Дахау. І при цьому ризикує всім, щоб урятувати своє єдине кохання - єврейського юнака із заможної родини, який відкрив Крістін світ книжок і музики.

ФАБУЛА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

ЕЛЛЕН МАРІ ВАЙСМАН
СЛИВОВЕ
ДЕРЕВО

Еллен Марі Вайсман

СЛИВОВЕ ДЕРЕВО

Роман

Видавництво «Фабула»
2025

Оригінальна назва твору: The Plum Tree

© 2013 by Ellen Marie Wiseman

© О. Тільна, пер. з англ., 2017

© ВД «Фабула», 2025

ISBN 978-617-522-314-7 (epub)

All rights reserved. Усі права збережено.

Жодної частини цієї книжки не може бути відтворено або передано в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

Електронна версія створена за виданням:

Вайсман Еллен Марі

В14 Сливове дерево. Роман / пер. з англ. О. Тільна. — Харків : ВД «Фабула», 2025. — 512 с.

ISBN 978-617-522-315-4

Дебютний роман американської письменниці, який перекладено вісьмома мовами і тільки в США опубліковано накладом понад мільйон примірників.

Сімнадцятирічна німецька дівчина Крістін за часів Другої світової війни щосили намагається вижити в жорстоких обставинах, подолати голод, холод, уникнути смерті від бомбардувань союзної авіації та ув'язнення до табору Дахау. І при цьому ризикує всім, щоб урятувати своє єдине кохання — єврейського юнака із заможної родини, який відкрив Крістін світ книжок і музики.

УДК 82-31

Шановний читачу!

Спасибі, що придбали цю книгу.

Нагадуємо, що вона є об'єктом Закону України «Про авторське і суміжні право», порушення якого карається за статтею 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав» штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Повторне порушення карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- і відеокaset, дискет, інших носіїв інформації, обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Кримінальне

переслідування також відбувається згідно з відповідними законами країн, де зафіксовано незаконне відтворення (поширення) творів.

Щиро сподіваємося, що Ви з повагою поставитеся до інтелектуальної праці інших і ще раз Вам вдячні!

Призначенням Гітлера канцлером Рейху ви надали владу над нашою батьківщиною — священною Німеччиною — одному з найбільших демагогів усіх часів. Я передрікаю, що цей злий чоловік скине до прірви наш Рейх і призведе націю до незліченних трагедій. Майбутні покоління проклянуть вас посмертно за це діяння.

Колишній генерал Еріх Людендорф у телеграмі до Президента Пауля фон Гінденбурга

Глава 1

Німеччина

Для сімнадцятирічної Крістін Бельц війна почалася неочікуваним запрошенням на святкову вечірку Баурманів. Того чудового осіннього дня 1938-го ро-ку неможливо було уявити майбутні жахіття. Кришталево чисте повітря було напоєне ароматами червоних яблук, що звисали з гілок у садках на схилах довкруг долини ріки Кохер. Сонце сяяло в блакитному вересневому небі, підбитому пухнастими бавовняними хмарками, що кидали рухомі тіні на сільську місцевість. Між горбів було тихо, якщо не зважати на лайливих сойок і непосидючих білок, які збирали насіння й горіхи в передчутті прийдешньої зими. Дров'яний дим і густий дух моху змішалися із запахом елю, створюючи неповторний земляний аромат, яким, попри осінню прохолоду, був густо напоєний ранок.

Того року випадало мало дощів, і вкриті опалим листям стежки були сухими, що дозволяло Крістін бігти скелястою кручею, не боячись послизнутись. Проте дівчина подала руку Ісааку Баурману, щоб той допоміг їй зійти з укритої лишайником брили, і намагаючись угадати, що б він подумав, якби знав, скільки часу вона провела в лісі. За інших обставин дівчина б зістрибнула із Чортової скелі, немов була безсмертною, із зігнутими колінами, по-білячому приземлилася б на підстилку із соснової глиці, що товстим шаром вкривала м'яку землю. Але цього разу Крістін не стрибала, бо не хотіла, щоб він подумав, ніби вона — неоковирна пацанка, позбавлена шику, манер і грації. Гірше, дівчина не хотіла, щоб він подумав, ніби вона вважає легенду про камінь — мовляв, кількох хлопчаків, які прогулювали церковну службу, було вбито на ньому блискавкою — звичайною страшилкою. Він розсміявся, почувши її, але потім, коли вони досягли скель і самої розщелини та почали спускатися її прадавнім схилом, вона пожалкувала, що розказала цю дурнувату дитячу казочку.

— Як ти дізнався, де я живу? — спитала Крістін.— Маю на увазі, як ти знайшов?

— Я відшукав у батьковому столі твої платіжні дані й дізнався адресу, — відповів він.— Сподіваюся, ти не проти, що я напросився на цю прогулянку?

Вона пришвидшила ходу, щоб він не побачив усмішки.

— Усе нормально.

Усе було більш ніж нормально. Це означало, що ті відчуття, які непокоїли дівчину за його відсутності, зникли. Принаймні зараз. Щойно прокинувшись того ранку, вона почала рахувати години до моменту, коли вже можна буде піти на роботу до його будинку. Після сніданку, що складався з теплого козячого молока з куснем чорного хліба, намазаного сливовим варенням, Крістін поробила всю хатню роботу й намагалася почитати, та нічого не вийшло. Вона не могла всидіти вдома жодної хвилини. І, щоб постійно не дивитися на годинник, вирішила піти між пагорбів пошукати едельвейсів або альпійських троянд, аби прикрасити ними святковий стіл на річниці весілля бабусі й дідуся.

— Але що подумали б твої батьки, якби взнали, де ти був? — запитала дівчина.

— Нічого не подумали б.

Він обігнав Крістін і пішов спиною вперед, роблячи вигляд, що вона от-от наступить йому на пальці, і відстрибуючи в останній момент, аби цього не трапилося. Він реготав, а вона всміхалася, зачарована бешкетним виразом його обличчя.

Дівчина знала, що Ісаак присвячував години читанню та навчанню, він, напевно, міг би назвати латинські назви суниці та горішника, що росли на трав'янистих схилах. Більше, ніж імовірно, що й міг визначити підвид пролітаючої пташки чи будь-якого звіра, тільки подивившись на його слід у м'якому ґрунті. Та його знання прийшли

з картинок у книжках, а її — з багаторічних спостережень і народних переказів. Усе дитинство вона провела в дослідженні лісів і пагорбів навколо рідного Гессенталя. Вона знала тут усі потайні стежки та прадавні дерева, усі печери та струмки. Збирання їстівних грибів, яке починалося як обов'язок малої дитини, коли батько терпляче навчав їх розрізняти, швидко стало для Крістін улюбленою справою. Вона любила втекти з містечка, щоб пройтися межи полів, перетнути залізничні рейки й прямувати залишеною возами колією, аж доки та перетвориться на вузьку лісову стежку. Це був час для самої себе, час, коли випростовувалися думки.

Вона не рахувала, скільки разів лазила по захованих у самому серці лісу руїнах собору, збудованого ще в тринадцятому столітті, як часто снила наяву, умостившись у трав'яному затишку поміж трьох його древніх стін. Позбавлені оперття плити давно пообвалювалися, і вікна собору тепер світили порожнечою, слугуючи цегляними рамками вічно-зеленим рослинам, вицвілим небесам або зорям, які мерехтять у непевному світлі місяця-молодика. Але вона часто ставала на місці, де, як уважала, мусив бути вітвар, намагаючись уявити життя тих, хто молився, вінчався, плакав під високими арками собору: лицарів у блискучих обладунках, довгобородих священників, баронес у діамантах і їхніх фрейлін, які тулилися позаду.

Найбільше Крістін любила піднятися на вершину горба й зустріти там перші промені літнього сонця, коли роса піднімає дух ґрунту над землею і напоює хвойним ароматом уранішнє повітря. Їй також дуже подобався перший, сповнений особливої тиші день зими, коли світ ніби занурювався в дрімоту, а свіжий сніг мов би присипав цукром спустілі жовті пшеничні поля та сірі голі гілки дерев. Дівчина - почувалася як удома далеко в лісі, під високими розлогими ялинами, куди сонцю лише зрідка вдавалося пробитись, а Ісаак належав до гамірної кам'яниці на протилежному кінці містечка, де обабіч кутих воріт ростуть рівнесенько підстрижені кущі, а високі двері під старовинними арками охороняють статуї середньовічних горгулій або святих.

— Ну, гаразд,— сказала вона,— а що подумає Луїза Фрайберг, дізнавшись, що ти був тут зі мною?

— Не маю гадки, про що вона подумає,— відповів він, стаючи поруч.
— І мені все одно.

Якби Крістін знала, що хлопець зранку з'явиться перед її будинком на Шеллергассе-штрассе, мовчки чекаючи на цегляних сходах, доки вона впорається з великим саморобним залізним засувом на вхідних дверях, то одягла б своє вихідне пальто, а не цей потертий вовняний плащик, що некрасиво звисав до литок. Різдвяний подарунок любої бабусі, він був цубким і теплим, але його нестерпний колір і протерті до дірок кишені не могли приховати того, що в попередньому житті він, імовірно, був каретним покривалом.

І зараз, ведучи Ісаака крізь ліс, спускаючись із пагорба дорогою до яблуневих і грушевих садків, вона не відривала пальців від ґудзиків, аби поли плаща випадково не розійшлися й не показали блаженської, запряної одежини, що була під ним. Рукава її ще дитячого платтячка були закороткими, погано підшитий поділ — зависоким, розстебнута пазуха — затісною і весь фасон матроски — занадто дитячим. Її сірі панчохи, що підв'язками пристібалися прямо до спідньої сорочки, були всі в зачіпках і ковтунцях від численних доторків до кущів і кори дерев. Але вона постійно ходила до лісу в цьому одязі, бо завжди була тут сама. У цьому вбранні можна не боятися, що щось порветься чи забрудниться, коли вона опуститься на коліна, зрізаючи гриби з-під просякнутої вогкістю папороті, чи повзатиме в багнюці, визбируючи букові горішки для домашньої олії.

Як і в решти родини, майже весь одяг Крістін був пошитий зі старих бавовняних простирадл або домотканої тканини. І доки вона не почала працювати в Бауерманів, над цим не замислювалася. Більшість дівчат і жінок у їхньому селі одягалися так само: у поношені сукні чи спідниці, накрохмалені фартухи, високо зашнуровані черевики. Але тепер, щодня обідньої пори йдучи на роботу до Ісаакового будинку, дівчина вбиралася в одну зі своїх вихідних суконь. То були найкращі її речі, виміняні на яйця й козяче молоко в місцевій крамниці.

Це засмучувало матусю. Мати Крістін звали Розою, вона день-у-день працювала на Баурманів от уже десять років. У тих сукнях слід ходити до церкви, а не мити посуд, прати білизну чи полірувати срібло. Але Крістін усе одно їх носила, ігноруючи важкий погляд мамці, коли вони зустрічалися на облицьованій бежевими кахлями кухні Баурманів. Іноді дівчина позичала сукню у своєї найкращої подруги Каті, обіцяючи повернути її незаплямованою. Збираючись на роботу, вона завжди ретельно зачісувалась і запліталася, слідкуючи, щоб біляві коси були рівними й однакової довжини. Та цього ранку, коли Ісаак заскочив її своєю появою, волосся Крістін теліпалося за спиною далеко не ідеальною косою.

Вона відчула полегкість, побачивши на Ісаакові коричневі штани на підтяжках і блакитну фланелеву сорочку — одяг, у якому він зазвичай косив траву чи рубав дрова, а не випрасувані чорні брюки зі сніжно-білою сорочкою та синьою камізелькою, що їх він одягав до університету. Попри те, що Баурмани були однією з останніх заможних родин у містечку, батько Ісаака вважав, що діти мусять розуміти важливість фізичної праці, і регулярно звалював на сина та меншу дочку, Габрієллу, якісь хатні обов'язки.

— Я знаю, що подумали б твої батьки,— сказала Крістін, не відриваючи очей від червонуватого суглинка стежки.

Вони вже майже вибралися з темної лісової гущавини і зараз проходили поміж поріділих дерев і високих кущів, торуючи шлях до порослого травою краю найвищого з яблуневих садків. Шестеро білих овечок, які паслись на узліссі, одночасно підвели свої зарослі вовною голови на Ісаака та Крістін. Дівчина зупинилась і підняла руку, показуючи хлопцеві, щоб він стояв тихо. Вівці якийсь час вилупляли на них очі, та потім повернулися до поїдання трави. Задоволена тим, що худоба не збирається розбігатися, Крістін опустила руку й рушила вперед, але Ісаак схопив її і відштовхнув назад.

Він мав понад шість футів зросту, широкі плечі та м'язисті руки — велет у порівнянні з її тендітною статурою. І тепер, коли вони застигли лицем до лиця, вона не змогла не спекти раків, дивлячись знизу в його каштанові очі. Дівчина пам'яттю серця впізнавала ці риси: хвилі

чорного волосся, що спадало на лоба, монументальну щелепу, гладеньку шкіру смаглявої шиї...

— І як ти знаєш, що подумали б мої батьки? — спитав він насмішкувато.— Моя мати що, виклала тобі свої думки за чашечкою кави з тортом?

— *Nein*{1},— вигукнула Крістін, сміючись,— твоя мати не запрошувала мене на каву.

Ісаакова мати Ніна була чесною і щедрою господинею, що принагідно обдаровувала родину Крістін то тістечками безе, то яблучним штруделем, то ягідним або сливовим пирогом. Спочатку мамця намагалася відмовлятися від тих дарунків, але безрезультатно. Ніна тільки хитала головою й казала, що почуватиметься краще, коли мамця, якій не так у житті таланить, прийме ті дрібниці. Бауермани пили справжню каву, а не цикорій, як Бельци, і Ніна подеколи передавала їм через Крістін із фунт тієї смакоти. Але до чеснот фрау Бауерман не належало розпивання кави зі служницею.

— Мама каже, проміж вас із Луїзою уже все домовлено,— сказала Крістін, спантеличена відчуттям сили й тепла його широкої долоні.

Вона вирвала свою руку з його руки і пішла вперед, а серце калатало.

— Нічого ще не домовлено,— відповів він, рушаючи за дівчиною.— І мені байдуже, хто що подумає. Окрім того, я гадав, ти знаєш, що Луїза від'їжджає до Сорбонни.

— Але ж вона повернеться, чи не так? Мама розказувала мені, як фрау Бауерман наказувала: «Дістаньте найкраще срібло, Розо, сьогодні Луїза з родиною прийде до нас обідати», і буквально минулого тижня: «У Луїзи день народження, тож придбайте, будь ласка, найкращі оселедці для її улюбленого *Matjesheringe*{2} у вершковому соусі. І влаштуйте так, аби Ісаак і Луїза сиділи поруч за кавою з тістечками».

— Це тільки тому, що наші родини товаришують.

Моя мама росла з матір'ю Луїзи.

— І твої батьки сподіваються...

— Мама знає, що я проти. І Луїза знає.

— А твій батько?

— Тато не може мені наказувати, адже він сам пішов проти батьків, які не хотіли його заручин із моєю матір'ю, бо вона не дотримувалась іудейських звичаїв. Але він пішов проти їхньої волі й одружився з мамою. Він не примушуватиме мене.

— А ти що ж? — запитала вона, ховаючи руки глибоко в кишенях плаща.

— А я насолоджуюся цим днем і чудовою прогулянкою з красивою дівчиною. Вважаєш, тут щось не так?

Ці слова наповнили все її тіло тремтінням.

Дівчина відвернулась і крокувала стежкою вниз, повз останній ряд покручених яблунь, до дерев'яної лавки, міцно вбитої в уплескану землю.

Крістін сіла й огорнула плащем ноги, сподіваючись, що хлопець не помітить, як тремтять її коліна та руки. Ісаак сів поруч, обпершись ліктями на спинку лави та випроставши ноги.

Зі свого місця вони бачили залізничні рейки, що відходили від станції, — ті спочатку вигиналися широкою дугою, а потім ішли паралельно пагорбам. За рейками акуратно зорані поля коричневими борознами розстелились аж до села, що скупчилося на краю широкої, зелено-коричневої, схожої на зшиту із клаптів ковдру долини. Численні дими кучерявилися над димарями й вигиналися в бік пагорбів, ніби прикрашених деревами, чиє листя вже набрало осінніх барв: червоної, жовтої, золотої. Срібляста стрічка ріки Кохер вилася через увесь центр містечка, скута кам'яними берегами, розшматована мурованими

містками. Вони бачили заокруглені цеглини дзвіниці біля готичної церкви Святого Миколая, що височіла над ринковим майданом. Східніше, якраз через вулицю від будиночка Крістін, уп'ялась у саме небо збудована з піщаника дзвіниця лютеранської церкви, що бовваніла над обмазаними глиною дахами конгрегації. На кожній дзвіниці — по три великих залізних дзвони, які вдень дзвонили щогодини. Їх відлуння прокочувалося недільними вулицями містечка, як стародавній поклик до молитви. А під морем жовтогарячих глиняних дахів вирувало життя. В лабіринті нерівних мощених вуличок і крутих провулків, поміж столітніх фонтанів і порослих плющем статуй бігала та сміялася дітлашня, ганяючи м'яч, стрибаючи через скакалки. Містечкова пекарня наповнювала прохолодне осіннє повітря ароматами свіжоспечених претцелів{3}, булочок і шварцвальдських тортів{4}. Сажотруси у своїх високих капелюхах і закіптюжених плащах переходили від будинку до будинку, поклавши на плече довжелезні чорні мітли, схожі на йоржі для велетів. У м'ясній лавці підперезані фартухами жінки відраховували монети, прискіпливим оком обираючи свіжі ковбаси для недільного обіду, обмінюючись новинами та вітаннями перед стерильно чистим прилавком. На просторому ринковому майдані, під смугастими парасолями, фермерки, готуючись до торгівлі, розставляли ящики з яблуками і темно-червоною ріпою. Вони вже розмістили відра з рожевими та фіолетовими циніями поряд із соняшниками, повиставляли пірамідами дерев'яні клітки з голосистими коричневими півнями та білими гусками поряд із гірками гарбузів. А на розі сидів старигань у поношених дерев'яних черевиках і, посьорбуючи тепле темне пиво, розмірковував про їхні долі. Крістін завжди здавалося, що старі люди змушені повсякчас удаватися до згадування минулого, аби не забути якихось важливих давніх подій або, може, щоб самим про себе не забути.

За високими будинками з піщаника, на невеличких, обгороджених низькими парканами подвір'ях вистачало місця для зграйки курей, кількох охайних овочевих грядок і пари грушевих або сливових дерев. У середньовічних хлівах виморені тяжкою працею фермери накладали свиням солому та посічені буряки чи картоплю. У розчохнутих навістіж

горішніх вікнах напівдерев'яних баварських будинків провітрювалися перини.

Крістін не могла пояснити, чому це видовище наповнювало її почуттям образи навпіл із любов'ю. Вона нікому не зізналася б, що іноді нудиться в навколишній передбачуваності. Упевнені в завтрашньому дні селяни точно знали, що в кінці місяця всі зберуться на центральній площі на осіннє свято вина; навесні першотравневе деревце освятить початок хлібного фестивалю; улітку фасад ратуші та фонтан на ринковому майдані прикрашатимуть виноградні лози та плющ, а юнаки та юнки у святковому червоно-білому строю ушановуватимуть здобувачів солі{5}. Водночас Крістін усвідомлювала непоказну красу свого рідного краю — пагорбів, виноградників, замків — і розуміла, що більше ніде у світі не почуватиметься так любо й убезпечено. Це швабське містечко зі сторічною історією, відоме винами Гогенлое та солоними джерелами, було для неї втіленням усього рідного й домашнього, власне, було часточкою самої Крістін. Вона знала, що саме тут її місце. Як і молодша сестра Марія та двоє маленьких братів, Генріх і Карл, вона відчувала тісний правічний зв'язок із цією місциною. Аж дотепер.

Несподівана поява Ісаака на порозі дала дівчині відчуття якоїсь раніше не поміченої на мапі підказки до захованих скарбів, а чи щойно віднайденим поворотом на давно знайомій дорозі. Щось-таки мало змінитися. Це відчувалося й у прохолоді осіннього вітру.

Стривожена, вона схопилася на ноги й зірвала з гілки найближчого дерева два блискучих яблука. Ісаак також підвівся, і вона жбурнула одне в його бік. Він упіймав плід у повітрі й укинув до своєї кишені. Потім рушив до неї. Дівчина кинулася навтьоки, перебігаючи від одного ряду яблунь до іншого, тримаючи в жмені поли свого довгого плаща.

Ісаак із криком кинувся наздоганяти, швидко впіймав, і тримаючи за талію, відірвав її від землі та почав кружляти навколо себе, ніби вона важила не більше дитини.

Налякані вівці розбіглися врізнобіч, а потім, важко дихаючи й вирячивши очиці, скупчилися під дубом на краю саду.

Нарешті Ісаак перестав її кружляти. Крістін, сміючись, хотіла вирватись, але він не відпускав. Коли дівчина перестала пручатись, хлопець опустил її на землю, міцно тримаючи, аж доки її ступні твердо стали на ґрунті. Вона вдивлялась у його очі, у грудях палало, коліна тремтіли... Він завів її руки за спину і прихилив до себе. Вдихнувши п'яний, притаманний лише йому запах тирси, мила та свіжої глици, дівчина забула, як дихати, відчуючи його теплий подих на своїх устах.

— Я не хочу бути з Луїзою,— вимовив він.— Вона для мене не більше, ніж іще одна менша сестра. Окрім того, вона занадто полюбляє оселедці і вже починає ними смердіти.

Він усміхнувся до Крістін, а та опустила очі.

— Але ми належимо до зовсім різних світів,— прошепотіла вона.

— Мама каже...

Він підняв її підборіддя й закрив пальцями губи.

— Це не важливо.

Але Крістін знала, що це важливо. Може, не для неї і не для нього, але десь і колись це матиме неабияке значення. На мамчине переконання, вона тільки втрачає час, шукаючи кохання в таких, як Ісаак. Він — син заможного адвоката, вона ж — дочка бідного муляра. Його мати вирощує троянди та займається благодійністю, доки її мамця відшкрібає підлогу та пере одяг його родини. Він ходив до школи всі дванадцять років і зараз навчається в університеті, хоч і не вирішив іще, ким буде: лікарем чи адвокатом. Їй подобалося шкільне навчання й навіть удавалося отримувати гарні оцінки тоді, коли не мусила з іншими однокласниками, замість уроків, іти на поле, щоб зібрати решту врожаю чи довикопати картоплю.

Оглядаючись назад, вона подумки іронізувала зі своєї наївної дитячої мрії стати вчителькою чи медсестрою, та в одинадцять, коли втямила, що після восьмого класу шкільне навчання коштує грошей, облишила цю надію і вже не сподівалася для себе нічого більшого, ніж бути гарною матір'ю та вічно заклопотаною хатніми клопотами дружиною. Її батьки, як і більшість односельців, не мали зайвих 5 марок на місяць на останні класи середньої школи чи 20 марок, плюс витрати на книжки для старшої школи. Бабця завжди казала: «Де родився, там і знадобився», та невгамовна натура Крістін хотіла б «знадобитися» й деінде, показати себе за більш сприятливих умов.

Ісаак говорив з нею про музику, культуру та політику, коли вона напрасовувала сорочки його батька. Коли вона поралася в саду, хлопець розповідав, як їздив до Берліну й ходив там до опери та театру. Він описував дівчині весь світ — Африку, Китай, Америку — ніби на власні очі їх бачив. Ті описи людей і ландшафтів були барвистими, яскравими... Ісаак добре говорив англійською і навчив її кількох слів. Він прочитав усі книжки з батькової бібліотеки, а деякі — навіть двічі.

Але ще важило й те, що Бауермани були євреями. Батько Ісаака, Абрам,— чистокровний юдей, Ніна — напів'єврейка, напівлютеранка. І попри те, що Бауермани не дотримувалися юдейських звичаїв, усі в містечку вважали їх євреями. Усі члени нацистської партії, хоча ніколи не знаєш, хто є її членом, а хто — ні, також уважали їх за євреїв.

Ісаак пояснював, що батько хотів би, щоб його діти виконували релігійні обряди, та Ніна не належала до тих жінок, що коряться ще якійсь волі, окрім власної. Вона не відчувала себе ні єврейкою, ні лютеранкою настільки, щоб змушувати Ісаака із сестрами обирати релігію, доки вони ще не доросли до того, аби зробити це свідомо. Та в очах нацистів вони все одно були євреями, і Крістін знала, що для декого з односельців багато важитиме той факт, що він — єврей, а вона — християнка.

— Що тебе засмутило? — спитав хлопець.

— Та нічого,— відповіла вона, намагаючись усміхнутись.

Тоді він схилився до неї — і поцілував. Крістін затамувала подих.

По кількох благодатних митях він відсторонився, важко дихаючи.

— Я ж казав тобі, Луїза знає про мої почуття. Ми разом кепкуємо з того, як наполегливо батьки намагаються поєднати нас. Вона знає, як я до тебе ставлюсь, і бажає мені щастя. Взагалі, я мушу зізнатися, справжньою причиною того, що я прийшов до тебе зранку, є батьків дозвіл привести дівчину на наше щорічне свято. І я почуватимуся цілковитим дурнем, коли ти відмовиш.

Крістін дивилася на нього широко розплющеними очима, її серце пташкою билось в грудях, вона почувалася наляканою овечкою, готовою застрибати по траві. Щорічне грудневе свято Баурманів було важливою подією, його відвідували всі найвищі посадовці, місцеві чиновники, юристи й інші впливові люди з усіх навколишніх містечок. Крістін не була особисто знайома ні з ким із гостей, оскільки спілкувалася переважно з фермерами, робітниками фабрики, м'ясниками та мулярами. Але минулого року мати дозволила їй допомагати на кухні з розкладанням дорогих сортів сиру та кав'яру на невеличкі крекери й таралетки.

Доправляючи таці з перекусками до офіціантів в інший кінець холу, дівчина чудувалась усьому, що бачила та чула; уся та сцена нагадувала кольорову ілюстрацію до чарівної казки. Звуки скрипки літали в повітрі, шампанське іскрилося в кришталевих келихах. Чоловіки в смокінгах і жінки в мерехтливих вечірніх сукнях, здавалося, пливуть мармуровою підлогою під час вальсу, немов квіти, що, залишивши коріння в промерзлому зимовому саду, злетілися на світло і тепло садиби. Сотні маленьких вогників підморгували з усіх пілястрів, а золочені менори яскраво освітлювали кожну святково декоровану кімнату. Пишна ялинка, прикрашена сріблястими і золотистими іграшками, височіла аж до стелі. Мати безперестанку нагадувала Крістін, що вона тут, аби працювати, а не стовбичити з роззявленим ротом, як дурнувата школярка.

І тепер Ісаак пропонує їй бути його дівчиною на найбільшому святі містечка, не розкладати бутерброди та розставляти напої на срібній

таці, а бути однією

з отих відвідувачок в елегантних шовкових сукнях.

Його запитання зависло між ними в повітрі, і Крістін не уявляла, що відповісти. Немов, аби підкреслити її вагання, десь у долині почала ритмічно гупати сокира. Аж ось пронизливий свисток потяга, що прибував до станції, привів дівчину до тями.

— Може, відповіси що-небудь? — промовив Ісаак.

— Ми звикли дивитися з того боку вулиці,— усміхнулася вона.

— Що ти маєш на увазі?

— Спостерігати за вами. Ми з молодшою сестричкою Марією та найкращою моєю подругою Каті залюбки дивились, як багатії в красивих уборах виходять із автомобілів, прибувши на вечірку твоїх батьків, як ви із сестрою вітаєте гостей на порозі.

— Ух, я це ненавидів,— вигукнув він, зводячи очі до лоба.— Усі дами лізли обійматись, а чоловіки гладили мене по голові, немов собаку. Навіть зараз, коли я вищий за більшість із них, вони наполегливо намагаються поляскати мене по плечу, проказуючи щось типу: «О, гарний хлопчина, гарний хлопчина!» чи «Твій батько — добрий, дуже добрий чоловік».

— Але ти був таким вродливим у своєму чорному смокінгу. Марія та Каті теж так уважали. А маленька Габрієлла, зі своїм золотисто-рудим волоссям і темно-карими очима,— ну просто зменшена копія твоєї матері.

— Ну, цього річ мені вже не треба цього робити, Габрієлла сама впорається, тим паче, що їй це до вподоби. Вона любить увагу.

Та раптом, на подив Крістін, його обличчя посумнішало.

— Але боюся, цього року не буде стільки людей.

— Чому? — запитала вона, перелякана думкою, що тільки тому її і запрошено.

— Чимало єврейських друзів моїх батьків виїхали з країни. Їхні запрошення повернулись із позначкою: «Адресат вибув».

Раптова зміна його настрою здивувала Крістін, і вона спробувала змінити тему, бо не хотіла зруйнувати піднесеної атмосфери моменту.

— Я не знаю, чи могла б я погодитись, — сказала вона. — У мене немає відповідної сукні.

— Сукню знайдемо, — запевнив хлопець, наближаючись до неї. — У мами повна гардеробна суконь. А якщо жодна не підійде, я поведу тебе до крамниці. У будь-якому разі, ти будеш найвродливішою дівчиною вечірки.

Потім він знов її поцілував — і решта світу з його турботами і гризотами зникла.

Через пів години вони, узявшись за руки, зійшли з пагорба. У полях місцеві селяни розкидали добрива із запряжених кіньми возів і лушили стерню, заволочуючи рештки пшениці плугами, що їх тягли великі сиві воли.

Східніше наближався потяг, він уже від'їхав від станції і тепер широкою дугою оминав долину, довга чорна смуга вагонів поступово скорочувалась і ніби тулилася до землі. Крістін з Ісааком стояли на переїзді, його рука на її талії, і чекали, коли він проїде. Локомотив на прямій набрав швидкість й прогуркотів, обдаючи їх клубами гарячого пару, куйовдячи їм волосся й розтріпуючи одяг. Хмари сірого диму виривалися з труб і наповнювали повітря їдким смородом паленого вугілля. Великі сталеві колеса стукотіли рейками монотонно й голосно, заглушуючи всі інші звуки навколо, забезпечуючи цей божевільно могутній біг потяга до наступної станції. Крістін усміхалась і махала рукою пасажирам за віконним склом, намагаючись угадати, до яких далеких і прекрасних місцин вони їдуть. Коли проїхав останній вагон, вони з Ісааком побігли назад до містечка.

Глава 2

Крокуючи, Крістін великим пальцем потерла гладеньку поверхню камінця у кишені пальта в намаганні закарбувати кожнісіньке слово, сказане Ісааком. Вона хотіла запам'ятати силу його рук на своїй талії та тепло його поцілунку, щоб зуміти все в дрібницях переповісти Каті. Якби вона не так поспішала до будинку своєї подруги, то напевне зупинилася б на краю брукованої вулиці й витягла б камінець, аби пильніше його роздивитися. Натомість, вона всміхалася, задоволена тим, що він довірив їй щось дійсно для нього важливе. Перед тим як розійтися, Ісаак поцілував її ще раз на краю Халлерського мосту, змусивши пообіцяти, що вона знайде його, прийшовши на роботу після обіду, бо хотів бути поруч, коли Крістін скаже матері, що не зможе працювати на цьогорічній святковій вечірці.

— Я буду в саду,— сказав він,— обрізатиму смородиновий кущ і ремонтуватиму паркан із вапняку.

— Але як туди потраплю я? Мені доведеться пройти через увесь будинок, а мама чекатиме...

Вона, як на картинці, побачила матір — її сніжно-білий фартух, руде волосся, закручене в тугий вузол,— невтомну трудівницю посеред облицьованої кахлями кухні Баурманів, із розпаленою дровами піччю за спиною, на якій дрижать і парують мідні горщики, свистить і підстрибує киплячий чайник. Дівчина уявила обличчя своєї матері, як вона підводить очі від замішаного тіста й бачить Ісаака поруч із дочкою, можливо, навіть їхні зімкнені руки. Мамця або всміхнеться й спитає, у чому річ, або, раптово зблідла, відвернеться до печі, схилившись над якимось із горщиків. Якщо вона відвернеться, це означатиме осуд, а Крістін не готова до того, щоб хто-небудь зіпсував цей день. Може, їм варто почекати, адже до вечірки ще місяці...

— У західному мурі, від Брімбах-штрассе, є хвіртка,— сказав він.— Я відімкну її зсередини.

— А коли мене хтось побачить і поцікавиться, що я там забула?

— Просто відчини хвіртку й прослизни всередину,— сказав він.— Ніхто й не помітить.

Потім він витяг із кишені й уклав їй у долоню щось прохолодне й тверде.

«Ось. Я хочу, щоб ти принесла мені його після обіду. Це — оберіг, який батько дав мені, коли я був

іще восьмирічним хлопчиком. Малим, я був запеклим збирачем: мертві комахи, мушлі, морські камінчики, жолуді — усе таке. Але це — щось особливе. Мій батько казав, воно належить до тріасової доби. Бачиш, тут з одного боку закам'янілий равлик. Може, це й дурня, та я завжди тримаю його в кишені, бо взявши його до рук уперше, я зрозумів, що цілий світ, непізнаний, чекає на мене.»

Вона обернула камінець у руці. З одного боку гладенький, мов шовк, з іншого — він мав на собі якесь сферичної форми різьблення.

— Не думаю, що це дурня.

— Ну, тоді краще поверни його сьогодні після обіду, перш ніж мій талан зникне. Ти ж не хочеш бути винною в тому, що я випадково віржу собі палець, або камінь упаде мені на ногу, чи не так?

І він швидко побіг через міст.

— Чекатиму! — кинув він через плече.

Тепер вона йшла хутчіш, розриваючись від бажання переповісти Каті свої новини перед тим, як зайти додому й перевдягтися. Вони з Каті Гірш мали тільки два місяці різниці у віці й були найкращими подругами. Їхні матусі потоваришували, коли дівчат ще на світі не було, а немовлятами вони спали разом у дитячих візочках, які підстрибували на бруківці вулиць дорогою до ринку. Щойно навчившись ходити, вони гралися разом у залитому сонцем дворі на

вовняній ковдрі, доки матусі збирали сливи. А трохи підрісши, годинами стрибали через скакалку, намовляли одна одну перебрідати річку під Мостом ката, підрізали собі волосся й до безглуздя лякалися казок про чорного орлеанського ченця, який частенько забрідав до лісу, та русалок, що могли залоскотати людину й потягти на дно річки. А зараз Крістін не могла дочекатися, коли скаже Каті, що закохалася.

Прямуючи тротуаром, вона всміхалася знайомим звукам суєтного селища. Ритмічне чиркання березового віника по камінню хідників і лопотіння на вітрі випраного одягу супроводжувалося квоктанням курей у городчиках, кукуріканням півнів на садових хвіртках і буцанням корів об стіни в напівобгороджених хлівах. Запряжені коні цокали копитами по бруку вулиць, а свиноматки й підсвинки рохкали та кувікали, бабраючись у багнюці пропахлих кислим загород, розміщених між тротуаром і будівлями. Скрегіт метала по металу на високій ноті й димний аромат розпалених вогнищ піднімався від фермерських подвір'їв, де ковалі підковували коней, а господарі лагодили зброю та реманент. Матері в кухонні двері покрикували на дітей, уривки розмов і вибухи сміху долинали крізь вікна разом із пахощами свіжої випічки та шніцелів, що підсмажували.

Крістін обганяла старих і середнього віку жінок, які ледь тягли ноги тротуаром, і подумки цікавилась, чи пам'ятають вони ті далекі часи, коли ще були здатні бачити світ навколо себе й відчувати запаморочливе тремтіння пристрасті. Їхні зморені обличчя виглядали з-під темних шарфів, а розтріскані, пошерхлі руки тягли невеличкі дерев'яні возики, колеса яких клацали по бруківці. На возиках зазвичай було барильце сидру чи бідон молока, мішок капусти чи картоплі, а, якщо поталанило, то й оббілований кролик або добрячий шмат копченої свинини.

Вона швидким кроком проходила повз дівчаток, які грали на ґанках у «дочки-матері»; м'якенькі кучерики вибиваються з-під в'язаної шапочки, а тоненькі ручки обіймають ляльку-мотанку що то ніби наливає чай, то ніби пригощається тістечками чи печивом. Ватага галасливих, розчервонілих хлопчаків, буцаючи порожню бляшанку,

оббігла Крістін. У своїх зачовганих черевиках і коротеньких залатаних штанцях вони скидалися на банду сиріт.

Дівчині стало шкода їх усіх, не стільки за нужденність, а більше за те, що муситимуть і надалі нудитись таким життям, хоча її власна доля вже змінилася.

Не в дитячих силах було змінити стан речей. Дідусь частенько розповідав про голод і холод, у яких Німеччина жила після Першої світової війни. У повоєнні роки люди пекли хліб із брукви і тирси, а тиф і туберкульоз не оминали жодної хати. Крамниці світили порожніми полицями, та навіть якби там і було чим торгувати, мало хто міг тоді дозволити собі купити бодай картоплину, шматок мила чи котушку ниток. Бабця розповідала Крістін, як одного разу пішла з повним кошиком паперових грошей по фунт вершкового масла, та все одно їх не вистачило. Німецька марка коштувала трохи більше за сміття, і дітям часто давали для гри монетки в сто рейхсмарок замість шашок або фішок. І навіть тепер багато хто не мав роботи та нормального харчу, був наляканий можливим звільненням. Економили на всьому: у діло йшов кожен сухарик і кожен клаптик. Бабця жартувала, що, зарізавши свиню, німецький селянин споживає все, крім, хіба що, свинячого виску.

Майже всі друзі та знайомі Крістін перебувають у такому чи навіть гіршому становищі. Вона знає і тих, чия нужденність є більшою, ніж у її родини, бо ті люди не мають де тримати курей або посадити город. Гітлер і нацистська партія обіцяють свободу та харч, але й досі людям бракує необхідних речей, як-от: цукор, борошно, масло, м'ясо та одяг. Пакет цукру можна купити тільки раз на пів року, і коли з'являється житнє борошно, мати Крістін із бабцею печуть багато чималеньких буханців чорного хліба, що потім ховають у комірчині й бережуть, як зіницю ока. Мати ходить за курками та козами, як за рідними дітьми, бо знає, що без них родині буде важко вижити. Овочеве лушпиння, огризки фруктів, сухі скоринки сиру та хліба — усі недоїдки йдуть худобі, особливо коли земля скута морозом або вкрита снігом і курчата не можуть видзьобати з неї жодного черв'ячка. Крістін і Марія плакали, коли мамця різала козеня, та все одно їли його, бо не мали

надії на те, що на столі з'явиться якесь інше м'ясо. У вихідні міщани їхали на село, щоб обміняти останні коштовності,— годинники, прикраси, меблі — на яйця та вершкове масло чи рахітичну курку. Дівчина навіть чула про жінок, які порпались у смітниках, вишукуючи щось їстівне, аби нагодувати голодних дітей.

Ці думки наповнили її радістю з того, що вони з матір'ю мають постійну роботу в Бауерманів, і раптова тінь якогось занепокоєння на мить затьмарила цей щасливий день. Її батько, Дітріх, який працював муляром, виконавши одне замовлення, мусив одразу шукати інше, тому його заробітки були нестабільними й різнилися щомісяця. Останнім часом майже нічого не будувалось. Роботи не було тижнями, і він мусив полювати на кроликів або найматися плугатарем до котрогось із фермерів, який за одне зоране поле давав мішок старої картоплі чи цукрових буряків, із них мати потім варила сироп для підсолоджування напоїв. У великих містах було більше мулярської роботи, та, навіть якби йому одному із сотні охочих пощастило бодай щось знайти, уся платня пішла б на залізничні квитки.

Крістін розуміла, що минулого року її родина могла собі дозволити зайвий ящик яблук або тачку вугілля тільки завдяки тому, що вона півдня працювала на Бауерманів. А якщо батьки Ісаака звільнять її, тільки щоб розлучити їх? А якщо вони звільнять і мамцю теж? Дівчина стишила ходу, розмірковуючи, чи не зіпсує класова нерівність її життя. Та Ісаак запевнив, що це не має значення. Понад усе на світі вона хотіла в це вірити, тому відігнала сумні думки й знову пришвидшила кроки.

За квартал від будинку Каті дівчина глянула вниз на свої черевики, чи не забруднилися вони під час прогулянки на пагорбі. Батьки збирали на них гроші понад рік, і Крістін носила їх тільки два місяці. Матуся не зрадіє, якщо вони швидко стопчуться чи візьмуться плямами. Попередню пару дівчина носила з тринадцяти років, аж доки її пальці не почали вилазити з протертих наскрізь носів. Нові черевики були так само практичними, з високою шнурівкою, такі носили всі, та Крістін подобалось, як сяяла їх чорна шкіра. Вона однаково раділа своїй обнові й журилася тим, що віддала свої старі туфлі в такому

жахливому стані п'ятнадцятирічній Марії, якій доведеться носити їх як є, аж доки знайдеться швець-чарівник із маленьким молоточком і просякнутими лаком руками та відремонтує їх.

Усвідомлюючи ще й цю нагальну необхідність — начистити й відполірувати взуття,— Крістін побігла до будинку Каті, нагадуючи собі не забути розказати про Ісаака й Марії, яка вдома допомагала бабусі доглядати шестирічного Генріха і чотирирічного Карла. Виходило, що в неї просто не вистачало часу розповісти подрузі про поцілунок і запросини на свято, бо треба ж було ще позичити в Каті сукню, а потім забігти додому й перевдягтись, відмитись і зачесатись.

Триповерховий будинок Каті стояв біля самого тротуару, затиснутий між двох таких самих кам'яниць, і рожево-червоні пелюстки петуній, що сипалися з усіх шести зелених привіконних ящиків, рясно вкривали хідник. Крістін задерла голову, сподіваючись покликати подругу через відчинене вікно, та червоні штори були щільно запнуті. Вона постукала у двері й відступила на крок, а тонкі пальці знов і знов перебирали довгу косу, ніби сукали якусь невидиму нитку.

Здавалося, ціла година минула, коли Каті, нарешті, відчинила. Вона стояла у дверях усміхнена, в рясній сорочці та широкій синій спідниці, вишитих на грудях і подолі білими едельвейсами та пурпуровими серцями. Крістін здивувало, що Каті вбралася в костюм, який зазвичай одягають тільки на весілля чи велике свято. Цікаво, куди це вона зібралась. А потім Крістін помітила, що на блідих зазвичай щоках подруги цвітуть густі рум'янці, притаманні всім рудоволосим людям, а очі мають геть відсутній вираз. Здавалося, їй забракло повітря. Одну руку вона завела за спину, ніби ховала в ній щось від погляду Крістін.

— Що ти тут робиш? — запитала Каті, здмухуючи зі спітнілого лоба неслухняні пасемця.

Вона глянула кудись убік, а потім захихотіла неприродно високим, писклявим сміхом.

— Що сталося? — поцікавилася Крістін.— Хто там у тебе?

— Мені зараз ніколи з тобою говорити,— відповіла Каті.

Із глибини будинку почулося чоловіче мурмотіння, і дівчина знову захихотіла. І раптом передумавши, сказала Крістін:

— Обіцяй, що мовчатимеш. Сама знаєш, як розійдеться мамця, коли визнає.

Каті була єдиною дитиною в батьків, і її мати, що частенько страждала на тривалі мігрені, рятунком від яких було тільки цілоденне лежання в затемненій спальні, постійно тремтіла над своєю пестункою. А батько, на п'ятнадцять років старший за тата Крістін, мав пекарню й лише лупав очима на свою схильну до драм і перебільшень дружину.

— Ти ж знаєш, що не скажу,— відповіла Крістін, жалкуючи, що не пішла прямо додому.

Усміхнена, наче виграла найбільший приз, блідою рукою тримаючись за розстебнений комірець білої сорочки, Каті витягла з-позад себе якогось хлопця. Він мав біляве розкуйовджене волосся й широкі, червоні розтріскані губи. Вдягнений у чорні брюки та синю камізельку, схожі на ті, в яких Ісаак зазвичай ходив до університету, він обома руками обіймав Каті за талію. Щодокою притулившись до її плеча, хлопець вивчав Крістін колючим поглядом холодних блакитних очей.

— Це — Стефан Ейхман,— відрекомендувала Каті.— Він був у п'ятому класі, коли ми були в третьому, пам'ятаєш? Його родина переїхала до Берліну влітку перед шостим класом, але, на моє щастя, він щойно повернувся.

Крістін простягла руку для привітання й промовила:

— *Guten Tag*{6}. Вибачте, що не пам'ятаю вас.

— Я теж тебе не пам'ятаю,— відповів хлопець, ігноруючи її руку.

Із замріяними очима він притяг Каті ближче до себе й притулився носом до її вуха. Крістін засунула обидві руки до кишень і стисла

правицею Ісааків оберіг.

— Ми зі Стефаном учора випадково наштовхнулись одне на одного у м'ясника,— сказала Каті, жартома відштовхуючи його губи від свого вуха.— Виявляється, у нас багато спільного. Він навчає мене англійської і пообіцяв повезти до Берліну в театр!

— Класно тобі,— відповіла Крістін.— Е-е, приємно було...

— Уяви, він може дістати контрамарки,— перервала її Каті, ледь не підстрибуючи на місці.— Стефанів батько був директором одного з тамтешніх театрів!

— Напевно, ваш батько — велика людина,— сказала Крістін, вигадуючи привід для втечі.

Каті раптом схаменулася, стисла губи й оглянулася на хлопця.

— Батько Стефана помер минулого року,— промовила вона рівним голосом.— Саме тому вони з матір'ю повернулися сюди.

Крістін зашарілась.

— Дуже шкода. Будь ласка, прийміть моє співчуття.

Стефан виструнчився та смикнув головою, ніби відпрацьовуючи королівську поставу.

— Він не лишив нам із матір'ю жодного пенні,— відповів хлопець, кривлячи губи, ніби в цих словах була отрута.— Нема за чим шкодувати.

Крістін не знала, що відповісти. Вона й помислити не могла сказати таке про когось із родичів, тим паче померлих.

— Добре,— промовила вона, повертаючись до дверей.— Мені дійсно вже треба йти. Вибачте, що прийшла без запрошення. Приємно було побачитись, Стефане.

— Чекай! — спинила її Каті.— Так чого ти хотіла?

— Та так, нічого. Поговоримо завтра.— Крістін поспішила спуститися з ганку.

— Добре. *Auf Weidersehen!*{7} — попрощалась Каті. Дорогою додому Крістін бігцем здолала чотири квартали і звернула на широку гамірну вулицю, від якої відходив її провулок. Знаючи запальну вдачу Каті, Крістін не здивувалася, що подруга цілувалася із малознайомим хлопцем. Але щось іще непокоїло в її необачній поведінці. Спочатку важко було сказати, що саме, та потім миттєвий здогад обпік Крістін. Каті зі Стефаном поводитися так, ніби зустрічались уже багато місяців, тож подруга навряд чи зрозуміє почуття Крістін із приводу першого Ісаакового поцілунку.

«Мабуть, я краще помовчу про це»,— подумала дівчина, звертаючи на Шеллергассе-штрассе.

Повний гною віз, запряжений кількома волами, перегородив вузький крутий провулок, заважаючи пройти. Крістін зупинилась, міркуючи, скільки дорогоцінного часу ще втратить, обходячи кругом кварталу. Фермер у спецівці та замащених чоботах зліз зі свого місця візника й гіллякою «вмовляв» худобу зрушити. Воли хоркали й перебирали - ногами, тягнучи заважкого воза крутим підйомом, але просувалися лише на кілька дюймів за раз. На щастя, селянин помітив дівчину і надав їй можливість пройти. Крістін вдячно йому кивнула і підтюпцем побігла додому, боячись, щоб волосся не просякло духом гною. Вона прослизнула між возом і вологою стіною хліва, задня стіна якого впиралася в дровітню її батьків, намагаючись триматися якомога далі від смердючого вантажу.

Аж ось дівчина помітила, що до сухої балки хліва було прикріплено оголошення, якого вранці ще не було. Крістін прочитала виведений готичними літерами заголовок: «ПЕРША ПОСТАНОВА РЕЙХУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ». Відійшовши подалі від воза, вона дочекалася, доки фермер відпровадить волів іще на кілька метрів уперед, і повернулась, аби прочитати чорно-білий плакат.

Під заголовком жирним шрифтом було написано: «Жоден єврей не є громадянином Німеччини». У центрі плакату були намальовані силуети чоловіків, жінок і дітей, під якими містилося запитання:

«Хто — громадянин, а хто — єврей?». Фігурки євреїв мали чорну штриховку, громадяни — білу, а покручі{8} — сіру. Схематичними лініями було зображено родинні дерева, на яких білими, чорними та сірими хрестиками показували, кого можна вважати німцем, кого — євреєм, а кого — покручем. Нижче містилися зображення банку, ресторану, пошти з позначкою «*Verboten!*»{9}. На них чорні й сірі чоловічки стояли перед зачиненими дверима. Іще нижче стояло попередження: «Кожного, хто не виконуватиме заборони 1, 2 чи 3 цієї постанови, буде піддано покаранню шляхом ув'язнення, примусової праці та/чи штрафу». І під цим уже йшли параграфи постанови, надруковані красивим шрифтом.

Ісаак казав їй, що для євреїв життя ускладнюється, та вона до сьогоднішнього дня не брала того до серця. Їхнє містечко завжди було нудним і спокійним, тож дівчина й не могла припустити, що новий канцлер щось у тому змінить.

Спочатку батько Ісаака й інші родичі, що приходили на гостину, дідусі, дядьки, кузени, сходились у тому, що Гітлер є ще одним «брудним політиканом», якого привели до влади президент фон Гінденбург, віцеканцлер фон Папен і консервативні члени правлячої партії аристократів разом із верхівкою панівного класу банкірів і промисловців. Ці люди хотіли, щоб на своїй посаді Гітлер поклав край республіці та відновив славетну Німеччину часів Кайзера. Але канцлер несподівано став диктатором, піднявши над законом власну персону та своїх послідовників, і тепер використовував владу для позбавлення євреїв усяких прав. Кілька місяців тому всіх євреїв змусили постійно мати при собі відповідну посвідку та зареєструвати всю наявну власність, кошти, бізнес. Як наслідок, у домі Баурманів голосні обговорення перейшли на припиншений шепіт, бо вести подібні розмови ставало дедалі більш небезпечно.

Крістін стояла перед оголошенням зі стиснутими зубами й відчувала, як від злості зводять щелепи. Навантажений гноєм віз уже дістався

вершини горба та зник за рогом, тож вона безперешкодно збігла провулком назад до широкої гамірної вулиці й уважно роздивилась усі вертикальні поверхні ліворуч і праворуч у пошуках інших плакатів, а чи не висить іще щось таке на будинку, паркані, стовпі чи дереві. Потім приклала руку до серця, щоб воно не виплигнуло з грудей: через кожную сотню ярдів висіли такі самі оголошення, але вона занадто глибоко замислилася про Каті та Стефана, щоб їх помітити.

Дівчина повернулася до плаката на стіні сусідського хліва й знову почала роздивлятися чорні, білі та сірі силуети. Подумки намагалася уявити родинне древо Бауерманів. Згідно з постановою, особа, бабуса чи дідусь якої є євреєм, вважається покручем другого ступеня, покручем першого ступеня вважається той, у кого обоє батьків не дотримуються юдейських звичаїв, або хтось із подружжя не є євреєм. Усі Ісаакові дідусі й бабусі є євреями, тож і він — абсолютний єврей. Але гер Бауерман — відомий адвокат, напевно, це матиме значення. Буквально напередодні Ісаак жалівся, що батькові доводиться вести справу якогось чиновника-нациста із самого Штуттгарта. Хіба ці люди зможуть заборонити його родині відвідувати банки й ресторани? Та потім вона згадала, що дехто зі знайомих євреїв, друзів Ісаакового батька — лікарів, банкірів, адвокатів — уже виїхали з країни. Крижаний страх скував їй груди. А що, як і Бауермани теж виїдуть?

Вона оглянула дерев'яний паркан довкола свого городу. По цей бік вулиці, одразу за сусідським хлівом, будинки стояли віддалік від тротуару, маючи трохи вільного простору перед вікнами, що зазвичай використовуввся під невеличкі садки з овочевими грядками чи квітниками. Садок її батьків притулився в кутку, утвореному стіною сусідського хліва, їхнім дровником і тротуаром. Він був у десять разів менший за садок Бауерманів і не міг похвалитися кам'яними бордюрами, захованими статуями чи фонтанами, та забезпечував родині виживання. Окрім того, він був іще мамчиною гордістю. Оранжеві нагідки, жовті волошки та голубі квіти садових ротиків росли поміж акуратних рядів ріпи, картоплі, квасолі та цибулі порею. Батько Крістін виклав цеглою доріжку, посадив обабіч неї два сливових дерева та повісив дзвіночок на садовій хвіртці, що була якраз навпроти вхідних дверей до будинку.

Дівчина відчула неабияке полегшення, не помітивши жодного попередження на своєму паркані. Не хотілось, аби якісь потворні плакати псували вигляд дбайливо доглянутого садка, та й батьки, напевно, не зраділи б цьому. Їхній будинок, успадкований матір'ю, являв собою триповерхову цегляну споруду з дерев'яною мансардою. Раз на тиждень вітражне скло над входними дверима вимивали й полірували до блиску, усі три передпокої та сходи між ними спочатку замітали щіткою, а потім протирали вогкою ганчіркою. Доріжку в садку завжди було виметено, а грядки — полито. Навіть комора під сходами на першому поверсі мала бездоганний вигляд. Порожні скляні банки з-під консервованої городини чи домашнього варення та жерстяні банки з ліверною ковбасою вишикувались акуратними шерегами на застелених папером полицях. У невеличкому погребі із чисто вибіленими стінами в дерев'яних ящиках зберігалися яблука, картопля, ріпа, квасоля та морква.

Їхній хлів, прибудований до південної стіни будинку, мав спільний дах із сусідським хлівом, який був такою самою прибудовою. Дерев'яні та цегляні фасади по цей бік вулиці були позбавлені нацистської пропаганди, але через дорогу, на кам'яному підмурку біля входу до церкви, висів плакат із уже відомим Крістін змістом. Затамувавши подих, вона огледіла довколишні вікна — раптом вийде не поміченою перебігти вулицю та зірвати ганебний папір. Але старий гер Еггерс виглядав зі свого вікна, пихкаючи люлькою та стежачи за Крістін. Вона не знала, чи належав дідок до нацистської партії, тому не могла здійснити свого наміру. Найменше їй хотілося бути застуканою за псуванням власності нацистів.

Тому дівчина швиденько пробігла вимощеною доріжкою через садок і, штовхнувши входні двері, прослизнула всередину та перевірила, чи заклацнувся замок. У передпокої вона роззулась, пройшла повз бабусину спальню та через дві сходинки поскакала вгору. Повітря було просякнуте запахом смаженої цибулі, тож Крістін зрозуміла, що бабуся готує на обід ковбаски в кухні на другому поверсі. Якщо вона хоче перевдягтись і піти непоміченою, а бабуся обов'язково змусить її щось попоїсти, як тільки дізнається, що онука вдома, то треба все робити дуже тихо.

Дівчина навшпиньки, зсутулившись, рухалася вузьким сходовим майданчиком другого поверху повз зачинені кухонні двері та вітальню. Вона розстебнула ґудзики на плащі й почала обережне сходження на третій поверх, пам'ятаючи про скрипучі першу і третю сходинки. Коли позаду відчинилися кухонні двері, дівчину обсипало морозом.

— Крістін! — чийсь голос долинув через шипіння цибулі та потріскування дров у печі.

— Ма-ам? — запитала дівчина хрипким голосом. Вона спустилася сходами й зупинилася на майданчику, учепившись однією рукою в поруччя.

— Що ти тут робиш?

— Мені треба з тобою поговорити, — відповіла мати. — Будь ласка, зайди і сядь сюди.

Крістін повільно рушила до неї. Увійшовши до нагрітої кухні, вона спробувала зазирнути мамці в очі. Роза зачинила за дочкою двері та відставила з плити сковорідку.

Скільки себе пам'ятала Крістін, на маминій кухні завжди пахло цинамоном і глазурованими імбирними пряниками. Масивна залізна плита займала майже всю помальовану квітами жовту стіну. Вона чорним велетом височіла поряд із купкою дров у кутку. Перпендикулярно плиті скляні двері вели на балкон, який удалося прибудувати до будинку, використавши дах дровника. Дідусь обгородив його металевим поруччям, і тепер це було чудове, захищене від вітрів місце, де вивішували сохнути прання чи тримали ящики з розсадою. Біля протилежної стіни стояла велика порцелянова раковина та важкі дубові буфети, не заважаючи двом широким вікнам із плетеними фіранками на них. Вікна відчинялися назовні й виходили на терасу та огорожене парканом подвір'я з курятником і кількома грушевими та сливовими деревами. Козлятник із невеличким майданчиком, на якому вдень тримали трьох коричневих молочних кіз і їхніх принагідних козенят, було прибудовано впритул до задньої стіни кімнати, де спали бабуся та дідусь.

Обідали й вечеряли у вітальні, на першому поверсі, а за сніданком уся велика родина збиралася за невеличким столом у кутку кухні. Діти сиділи на оббитих тканиною табуретах, а батьки та дідусь із бабусею — на коротких дерев'яних лавках. Стіл, із подряпаною та сточеною шашелем стільницею, був накритий біло-зеленою цератою. У великій бічній шухляді зберігали розрізнені срібні прибори, скляні сільниці та скоринки недоїденого хліба. Саме в цьому затишному куточку пили ранкову каву з намащеним варенням хлібом, замішували тісто, перебирали та чистили городину, а взимку, коли кухня була найтеплішою кімнатою в будинку, родина збиралася тут на вечірні розваги. Але сьогодні, з усього виходило, вона мала стати місцем, де Крістін почує погані новини.

Намагаючись утамувати прискорене серцебиття, дівчина присіла на табурет і обійняла пальцями Ісааків амулет у кишені плаща. Вранці бабуса прала, і досі в повітрі зберігався запах лужного мила, а на віконному склі залишалися сліди пару. Мама сіла навпроти. Її очі та зазвичай лагідні риси обличчя зараз випромінювали суворість. Вона наділа домашній фартух поверх горіхового кольору сукні, яку завжди одягала для роботи в Баурманів. Спостерігаючи за тим, як мамця поклала свої мозолясті, попечені плитою руки на стіл перед себе, Крістін відчула, як бісеринки поту виступають на лобі.

— Ми більше не працюємо на Баурманів,— сказала мама нехарактерним для неї тремтячим голосом.

Крістін скам'яніла. Що? Чому?

— З'явилися нові закони,— продовжила мамця.— Один із них забороняє німкеням працювати на єврейські родини.

На якусь мить дівчина розслабилась, усвідомивши, що це не через неї та Ісаака. А потім згадала плакати на вулицях.

— Це через ті ідіотські плакати? — запитала вона.— Я не збираюся робити те, що там написано.

Вона підвелась, готова піти, але мати вхопила її зап'ястя.

— Крістін, послухай мене. Нам не можна ходити до Баурманів. Це — незаконно і навіть небезпечно.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ